

■ УДК 793.31-054.4(477)

К. В. Островська, доцент, завідувач кафедри народної хореографії, Харківська державна академія культури, м. Харків

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ ДОШКІЛЬНЯТ

Досліджено та обґрунтовано, що одним із важливих засобів національного виховання є танцювальне мистецтво. У традиціях української народної хореографії зосереджено цінний педагогічний потенціал, необхідний для виховання та розвитку дітей дошкільного віку, відповідний їхнім інтересам, провідній діяльності, спрямований на задоволення потреб музично-рухового розвитку. Українські хореографічні традиції можуть слугувати засобом естетичного виховання та формування національної свідомості, зокрема менталітету. Цю роботу слід здійснювати в таких напрямках: надання знань і формування народознавчих уявлень, виховання позитивного ставлення до всього українського, створення умов для долучення національного досвіду до самостійної діяльності дітей.

Ключові слова: хореографія, традиція, хоровод, сюжет, лексика, танцювальне мистецтво, український народний танець.

К. В. Островская, доцент, заведующая кафедрой народной хореографии, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ТРАДИЦИИ УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ ХОРЕОГРАФИИ КАК СПОСОБ ВОСПИТАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА ДОШКОЛЬНИКОВ

Исследовано и обосновано, что одним из важнейших способов национального воспитания является танцевальное искусство. В традициях украинской народной хореографии сосредоточен ценный педагогический потенциал, целесообразный для воспитания и развития детей дошкольного возраста, отвечающий их интересам, ведущей деятельности и направленный на удовлетворение потребностей музыкально-двигательного развития. Украинские хореографические традиции можно использовать как способ эстетического воспитания и формирования одной из форм национального самосознания, в частности менталитета. Эту работу следует проводить в следующих направлениях: получение знаний и формирование представлений народоведческого характера, воспитание позитивного отношения ко всему украинскому, создание условий для внесения национального опыта в самостоятельную деятельность детей.

Ключевые слова: хореография, традиция, хоровод, сюжет, лексика, танцевальное искусство, украинский народный танец.

K. V. Ostrovska, Assistant Professor, Head of Department of Folk Choreography, Kharkov State Academy of Culture, Kharkiv

TRADITIONS OF THE UKRAINIAN FOLK CHOREOGRAPHY AS A WAY OF EDUCATION OF THE NATIONAL MENTALITY OF PRESCHOOL CHILDREN

It is claimed that one of the most important methods of national education is art of dance. Valuable pedagogical potential, suitable for the upbringing and development of children of preschool age appropriate to their interests, leading activities and aimed at meeting the musical and kinetic development needs, is concentrated in the traditions of the Ukrainian folk choreography. Ukrainian choreographic traditions can be used not only as a method of aesthetic education but also as a method of forming one of national self-consciousness forms — mentality. This work should be conducted in the following areas: gaining knowledge and forming ideas of ethnology character, upbringing a positive attitude to all Ukrainian, creating the conditions for the national experience in the independent activities of children.

Key words: choreography, tradition, circle dance, plot, vocabulary, dance art, Ukrainian folk dance.

Постановка проблеми. У сучасних умовах модернізації освіти й науки готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності слід розуміти як цілісний прояв особистості, комплекс необхідних знань, умінь, навичок і здібностей, результат професійної освіти й виховання, соціальної зрілості особистості. Пріоритетним напрямом професійної підготовки майбутніх учителів хореографії є формування їх готовності до керівництва дитячим танцювальним колективом. Від ступеня готовності випускників до виконання професійних обов'язків у роботі з дітьми, вміння користуватися передовими теоріями й методами залежать ефективність і якість хореографічного навчання дітей у системі позашкільної освіти, результативність їх гармонійного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблеми цільової підготовки фахівців до роботи з аматорськими й дитячими колективами та особливості формування особистості митця й керівника творчого колективу набули висвітлення в працях О. Бурлі, Н. Гусакової, Г. Єскіної, О. Льченко, Ю. Лагусева та ін. Науковці досліджують проблеми формування та підвищення педагогічної майстерності педагогів-хореографів, розглядають завдання, зміст, форми організації навчально-виховного процесу в дитячих хореографічних колективах, методи керівництва танцювальною діяльністю в різні вікові періоди, способи оптимізації творчого процесу балетмейстера під час роботи з дітьми, естетичні та моральні аспекти виховання дітей засобами хореографії.

У Положенні про позашкільну освіту зазначено, що одним з найважливіших завдань творчих об'єднань та гуртків має бути «передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності» [1, с. 2]. Дитячий хореографічний колектив має забезпечити етнізацію особистості, тобто природне долучення дитини до духовного світу та традицій життя рідного народу, культури нації. Особистісні риси українця слід виховувати ще в дошкільному віці. Основою процесу їх виховання є національний менталітет та своєрідність світогляду.

Мета статті — проаналізувати психологічні, педагогічні, етнографічні, культурологічні та мистецтвознавчі дослідження з проблеми формування основ національного менталітету, розкрити сутність та основні завдання національного виховання дітей засобами танцювального мистецтва.

Вклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні психологи, педагоги, мистецтвознавці розглядають використання українських традицій в освіті як проблему соціокультурного розвитку дитини, забезпечення єдності освіти й національної культури, гуманізації виховання, що засвідчує право дітей на гармонійний особистісний розвиток на вітчизняних культурних засадах.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначені сучасні погляди на проблему використання українських традицій для виховання дітей у процесі здійснення різних видів діяльності.

Традиції — це суспільні національні цінності, елементи культурної спадщини, зокрема досвід мистецтва певного народу, що історично склався й набув сталої форми з давніх часів, який зберігається, передається та оновлюється в усьому чи в окремих соціальних групах. Окрему групу традицій становлять мистецькі традиції, а серед них — хореографічні, у яких віддзеркалився багатотисячолітній досвід танцювального мистецтва.

Мистецтво танцю зародилося в давнині, у первісних синкретичних обрядових дійствах і поступово виокремилася в самостійний вид мистецтва. У різних джерелах указується, що під впливом соціально-історичних і географічних умов життя в кожного народу склалися власні національні танцювальні традиції, хореографічна мова й пластична виразність, особливі координація рухів, музично-танцювальна форма, прийоми співвідношення руху з музикою.

У XVI–XVII ст. сформувалися національні особливості української народної хореографії, окреслилися типові танцювальні рухи.

Найдавнішою згадкою про українське танцювальне мистецтво є поема Себастьяна Кльоновича (1551–1602) «Роксоланія», у якій

поряд з описами природи й побуту автор змалював танець гайдуків зі зброєю в руках.

З часом обсяг відомостей про український танець збільшується. Вони трапляються у творах і публікаціях польських та українських прозаїків, поетів, етнографів: Й. Лозинського, А. Новосельського, Я. Головацького, М. Машкевича, Ю. Федьковича та ін. На початку 50-х рр. XIX ст. фольклорист та етнограф Яків Головацький здійснює перші спроби теоретичного обґрунтування природи хореографічного мистецтва. У статті «Несколько слов об играх общественных на Руси», надрукованій у 1852 р., він відводить важливу роль українському народному танцю у вихованні молоді, відзначає його як чинник національної традиції й духовної культури народу.

В українській педагогіці зосереджено немало даних про використання танцювальної діяльності у вихованні й навчанні дітей. Так, на доцільності використання українських ігор, хороводів, танців у дитячих садках України наголошувала С. Русова, пропонувала ознайомлювати дітей з різними національними танцями, вважаючи їх цілим комплексом ритмічних, живих рухів, які захоплюють дітей.

Розвиваючи педагогічні погляди на танець як засіб естетичного, фізичного й національного виховання, український композитор, хореограф, етнограф і педагог В. Верховинець уважав народні ігри зі співом, хороводи, танцювальні рухи найефективнішими засобами для гармонійного розвитку учня, починаючи з раннього дитинства.

Цінність ідей В. Верховинця полягає в тому, що він акцентував на виховній значимості українського танцю, опублікував збірник українських ігор, хороводів і танців «Веснянка», розробив рекомендації з навчання дітей рухів цього танцю.

У зміст лексики українського танцю для дітей В. Верховинець пропонував долучати: рухи на переміщення (залітний крок, акцентований крок, бігунець, доріжка дробова з підскоком та ін.), рухи на місці («вихилясник», «угинання», перескік, «тинок» та ін.), рухи для хлопчиків (присядка, повзунок, «човганець», «плескачики»). При цьому автор зазначає: дітей зовсім не обов'язково ознайомлювати з танцювальними рухами тільки через гру, тому що «у грі ці рухи закріплюватимуться й нестимуть певне смислове навантаження» [6, с. 302]. Дошкільнят, на його думку, доцільно залучати до самостійного складання танцювальних комбінацій (спочатку простих, із двох рухів, а потім – складніших), що сприятиме розвиткові фантазії, творчої ініціативи й «з дитинства пробуджуватиме бажання якнайглибше пізнавати чудовий світ танцювального мистецтва» [6, с. 303]. Погляди В. Верховинця на ознайомлення дошкільнят з українською

танцювальною культурою актуальні й нині та їх можна впроваджувати в практиці хореографічної роботи.

Прогресивні українські педагоги-практики надавали важливого значення танцю для духовного розвитку дітей. Так, у 1910 р. вчитель І. Ющишин у Львові опублікував невеликий збірник «Галілки для школи», у якому містилися оброблені ним народні твори у формі хороводів. Пізніше, у 1918р., надруковано репертуарний збірник для дітей дошкільного й шкільного віку «Дитячі забави» С. Титаренка, зміст якого становили хороводи й ігри з танцювальними рухами української тематики.

Найдавнішим українським хореографічним мистецтвом дослідники вважають хоровод (В. Верховинець, К. Василенко, К. Гойлезовський, А. Гуменюк, П. Чубинський та ін.) як вид народного танцювального мистецтва, у якому рухи супроводжуються співом. Якщо перші імпровізаційні танці не збереглися, то хороводи завдяки тексту наявні нині в початковому вигляді. «Ніхто зі слов'янських народів не розвинув хороводних забав так широко й різноманітно, як наш український народ» (О. Воропай).

Поступово як окрема група виокремилися професійні та самодіяльні танцювальні зразки з варіантами певного сюжету. Так виник новий вид народного танцю — сюжетний танок. К. Василенко підкреслює: «Створення певних сталих художніх взірців із використанням при цьому імпровізаційних елементів — невід'ємна риса української народної хореографії» [4].

Аналіз видів українського народного танцю дозволяє констатувати: найдоступнішими для сприйняття й виконання дошкільнятами є хороводи та сюжетні танці. По-перше, тому що їхній зміст є інформативно-пізнавальним, оскільки пов'язаний з природним, оточуючим, суспільним, особистим життям людини. По-друге, їм властиві ігрові й комунікативні ознаки, пов'язані з провідними видами діяльності (гра, спілкування) та мистецькими видами діяльності дошкільнят (пісенна, музично-рухова, драматична). По-третє, за своїм пісенним, музичним, руховим, імпровізаційним рівнями хороводи та сюжетні танці відповідають віковим потребам і виконавським можливостям дітей.

Тематика дошкільної української національної хореографії має бути різноаспектною: спортивна, ігрова, побутова, казкова, пісенна, фольклорна, літературна, природознавча. Отже, передумовою виникнення та постановки танцю є життєвий зміст. Зміст українських народних танців цікавий, пізнавальний для дітей, оскільки містить нову інформацію, відомості про минуле, а тому потребує додаткового тлумачення. Кожен вид танцю має усталений інваріантний зміст,

який у фольклорних канонах, самодіяльних і професійних зразках реалізовано в загальнонаціональному вигляді. Усім жанрам і видам притаманна імпровізація. Фольклорно-мистецтвознавчі знання про музично-хореографічний жанр і вид є інваріантною характеристикою твору. У вигляді переказу вони повинні стати відомими дітям, що сприятиме традиційному уявленню про український танець як змістовно-сюжетну музично-хореографічну цілісність. Перекази необхідно розробляти, основувшись на творі мистецтва.

Танець може бути сюжетним, безсюжетним, але не беззмістовним. Можливості вираження змісту в сюжетному творі більші, ніж у безсюжетному. Вважаємо за необхідне використання в роботі з дошкільнятами здебільшого танців, які мають сюжетну основу.

Відповідно до вікових особливостей старших дошкільнят (конкретно-дієве й образне мислення, пам'ять, основний вид гри — сюжетно-рольова) доцільно використовувати сюжет у значенні конкретизованого змісту твору, змістової схеми, розвитку — ланцюжка танцювальних дій.

Такі елементи форми хореографічного твору, як лексика, рисунки, фігури є предметом розгляду всіх досліджень з хореографії, у викладенні яких домінує технологічний метод — чіткий опис техніки виконання рухів, рисунків, фігур (К. Василенко, А. Гуменюк, Т. Ткаченко та інші).

Поділу рухів на «дорослі» й «дитячі» немає. В. Верховинець указує на деякі рухи дорослих, які в спрощеному вигляді можуть бути виконані дітьми [6]. Можна стверджувати, що за об'єктивними ознаками всі рухи народної хореографії, у разі необхідності — доступні виконавським можливостям дітей. Якщо виражальні, дієві, асоціативні рухи не є точно визначеними, а залежать від музично-рухового образу, сюжету, то добір їх підпорядковуватиметься виконанню певних хороводів і танців. Уважаємо, що вивчення техніки виконання рухів дітьми сприятиме формуванню не лише прямої постави, рухових навичок, а й відчуттю статевої належності.

Одним з виражальних засобів танцю вважається його рисунок, який вчені вважають асоціативним елементом (К. Василенко, К. Голейзовський), засобом вираження певної дії, характеру танцю (Г. Настюков), орнаменту (А. Гуменюк), семантичного коду танцю (Е. Корольова).

Можна стверджувати, що джерела виникнення рисунку танцю перебувають у самій дійсності та змісті твору. Рисунок, наділений сенсом, не є випадковим. З одного боку, зміст танцю виражається в рисункові, з іншого, — надає можливості тлумачити зміст, виявляти

смісл танцю, якщо вони потребують додаткового пояснення, щоб бути зрозумілими сучасній дитині [5].

Одним з елементів хореографічного твору автори називають танцювальні фігури. Основою поняття «танцювальна фігура» беруться різні ознаки: музичні зміни (помірно — швидко), фігурні перебудови (коло — вивертання кола), склад танцівників (пара — гурт), спосіб виконання (гуртова імітація руху — сольна імпровізація). Уважаємо, що на фігурну структуру танців слід зважати під час розробки репертуару для дітей (адаптації зразків, створенні варіантів). Фігури можуть стати логічним орієнтиром для дітей у сюжеті, під час ознайомлення й вивчення танцю.

Аналіз теоретичних джерел дозволив конкретизувати українські танцювальні традиції як культурно-мистецьке явище, що являє собою усталений досвід українського хореографічного мистецтва. Накопичення, передача та реалізація українських музично-хореографічних традицій здійснюється завдяки функціонуванню в культурі хореографічних творів: фольклорних канонів як мистецьких першоджерел; загальнонаціональних народно-сценічних зразків із самодіяльного та професійного репертуару; адаптованих їхніх варіантів або варіантів, створених на основі інваріантного змісту окремого жанру чи виду з певною метою, у визначених групах та в певних умовах суспільного життя.

З педагогічного погляду ми в хореографічному мистецтві виявили такий потенціал українського народного танцю як засобу формування основ національного менталітету в дітей старшого дошкільного віку:

- зміст українських танців відображає різноманітну життєву дійсність та основні її сфери, є інформативно-пізнавальним, цікавим, корисним, доступним, сприятливим для спілкування й виховання дитини старшого дошкільного віку (за винятком весільних хоріводів і кадрилей);
- інваріантний зміст хореографічного твору для дитини є новою інформацією про виникнення танцювального жанру, виду, незначними відомостями про досвід інших людей і поколінь.
- вираженню змісту танців властиві ігрові, сюжетні, музично-хореографічні, творчі, комунікативні компоненти, які відповідають провідним видам діяльності старших дошкільнят, сприятливі для виховання та музично-рухового розвитку.
- хореографічні особливості українських танців у сукупності танцювальних рухів, рисунків, фігур, їхнє репродуктивно-продуктивне виконання (наслідування, інтерпретація, варіювання, імпровізація) за своїм естетичним, семантичним, «технічним»,

творчим рівнями відповідають потребам розвитку дітей, доступні їхнім виконавським можливостям, сприятливі для формування музично-рухового виконавства і творчості;

- збережені, усталені, оновлені музично-хореографічні традиції, у разі необхідності адаптовані або додатково розроблені для дошкільнят, зокрема хороводи, танці, ігри, забави, етюди, вправи, поєднуючи існуючі (канон, зразок) й нові (варіант) мистецькі твори з танцювальною імпровізацією як їхньою складовою, сприятимуть гармонійному розвитку дошкільнят та формуванню основ національного менталітету.

Висновки. Національне виховання підростаючого покоління — це надзвичайно актуальна педагогічна й соціальна проблема.

Науковий аналіз проблеми виховання дітей засобами танцювального мистецтва вможливив виявити та проаналізувати концептуальні підходи різних авторів до визначення основних складових системи підготовки майбутнього хореографа щодо зазначеного виду діяльності: готовність, виховання, уміння, навички, мотивація, національне виховання, ідея, виховний ідеал, свідомість, самосвідомість, світобачення. Вивчення та аналіз праць українських педагогів, діячів культури й мистецтва засвідчили, що проблемі національного виховання вони надавали особливого значення на всіх етапах розвитку української державності та сприяли її вирішенню.

Перспективами подальших досліджень може бути ретельніше вивчення окремих звичаїв та обрядів календарного циклу та використання їх у сюжетних танцях з метою застосування в навчально-виховному процесі дошкільнят.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для спец. пед. высш. учебн. заведений.* — 2-е изд. / Ольга Абдуллина. — М. : Просвещение, 1990. — 141 с.
2. Богданов Г. *Несколько шагов к фольклорному танцу : учеб.-метод. пособ.* / Г. Богданов — М. : Всероссийское муз. общество, 1996. — 72 с.
3. Богуш А. М. *Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб.* / А. М. Богуш — Київ : Вища шк., 1994. — 398 с.
4. Василенко К. Ю. *Лексика українського народно-сценічного танцю* / К. Ю. Василенко — Київ : Мистецтво, 1971. — 562 с.
5. Василенко К. Ю. *Українські народні танці для дітей* / К. Ю. Василенко — Київ : Муз. Україна, 1985. — 80 с.
6. Верховинець В. М. *Весняночка: Методичні пояснення до дитячих ігор з співом для дітей дошкільного віку і для молодших дітей трудової школи* / В. М. Верховинець — Київ : Держвид. України, 1925. — 90 с.

7. Колногузенко Б. М. Методика роботи з хореографічним колективом. Ч. 1. Хореографічна робота з дітьми : [навч.-метод. посіб.] / Б. М. Колногузенко. — Харків : ХДАК, 2004. — 124 с.

References

1. Abdullina O. A. Obshchepedagogicheskaya podgotovka uchitelya v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya : Dlya spets. ped. vyssh. uchebn. zavedeniy — 2-e izd. / Olga Abdullina. — M. : Prosveshcheniye. 1990. — 141 s.
2. Bogdanov G. Neskolko shagov k folklorному tantsu : ucheb.-metod. posob. / G. Bogdanov — M. : Vserossiyskoye muz. obshchestvo. 1996. — 72 s.
3. Bohush A. M. Ukrainske narodoznavstvo v doshkilnomu zakladi: Navchalnyi posibnyk / Lysenko N. V. — K. : Vyshcha shkola, 1994. — 398 s.
4. Vasylenko K. Yu. Leksyka ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu / K. Yu. Vasylenko — K. : Mystetstvo, 1971. — 562 s.
5. Vasylenko K. Yu. Ukrainski narodni tantsi dlia ditei / K. Yu. Vasylenko — K. : Muz. Ukraina, 1985. — 80 s.
6. Verkhovynets V. M. Vesnianochka: Metodychni poiasnennia do dytiachykh ihor z spivom dlia ditei doshkilnoho viku i dlia molodshykh ditei trudovoi shkoly / V. M. Verkhovynets — K. : Derzhvyd. Ukrainy, 1925. — 90 s.
7. Kolnohuzenko B. M. Metodyka roboty z khoreohrafichnym kolektyvom. Ch. 1. Khoreohrafichna robota z ditmy : [navch.-metod. posib.] / B. M. Kolnohuzenko. — Kharkiv : KhDAK, 2004. — 124 s.

■ UDC 793.31-054.4(477)

Ostrovska K. V., Assistant Professor, Head of Department of Folk Choreography, Kharkov State Academy of Culture, Kharkiv
ya.zoya2176@yandex.ua

TRADITIONS OF THE UKRAINIAN FOLK CHOREOGRAPHY AS A WAY OF EDUCATION OF THE NATIONAL MENTALITY OF PRESCHOOL CHILDREN

The aim of the article is to analyze psychological, pedagogical, ethnographic, culture and art studies, concerning the problem of forming the essentials of the national mentality as well as demonstrate the essence and basic tasks of national education for children by means of the art of dance.

Research methodology. According to this subject the following methods have been used: historical, analytical, and chronologic; the theoretical analysis of the scientific sources, the analysis of plans in the educational process.

Results. It is proved that choreographic art is one of important constituents of the national education of the younger generation. Valuable pedagogical potential, suitable for the upbringing and development of children of preschool age appropriate to their interests, leading activities

and aimed at meeting the musical and kinetic development needs, is concentrated in the traditions of the Ukrainian folk choreography. The Ukrainian culture with its unique history, ceremonies, traditions and the way of life promotes the revival in the national pride. The study has confirmed that the traditions of the Ukrainian folk choreography play an important role in the process of children's education. It is necessary to implant careful attitude toward folk traditions to junior schoolchildren.

Novelty. The results indicate that the art of choreography is one of methods of involving children to participate in holidays and ceremonies, which enable them to get to know cultural and historical experience.

The practical significance. The practical value of work consists in possibility of the further use of the obtained results of research. This work is intended for the students of choreographic faculties, specialists in the field of culture, and can be used by teachers-choreographers. Research results can be used in the scientific and pedagogical activities when preparing lectures and practical recommendations.

Key words: choreography, tradition, circle dance, plot, vocabulary, dance art, Ukrainian folk dance.

Надійшла до редколегії 19.05.2017 р.